

*Yazıçılığa müstəsna münasibət yoxdursa,
müstəsna umacaq da olmamalıdır.*

ART müsahibə

Müsahibimiz ədəbiyyatşünas Seyfəddin Hüseynlidir

Son illər yazıçı, şair, ədəbiyyat adamı cəmiyyət tərəfindən effektiv məslək sahibləri kimi qəbul edilir. Bu sahə sənət kimi deyil, xabbi kimi qiymətləndirilir. Təxminən 30 il öncəyə qədər ölkənin ən prestijli, sayılıb-seçilən sənət sahiblərindən olan yazıçı, şair hansı təsir nəticəsində müziyyatlarını itirdi?

- Salam, Seyfəddin müəllim. Cəmiyyət hazırkı ədəbiyyat adamlarına necə münasibət bəsləyir?

- Azərbaycan ədəbiyyatı 70 il ərzində bir neçə proses keçib. 30-cu illərə qədər müəyyən təmərküzləşmə cəhdləri, 30-cu illərin sonuna yaxın repressiya, ardınca II Dünya müharibəsi, 50-ci illərin istiləşmə dövrü, 60-cı illərin "60-cılar dalğası"...

Bütün bu proseslərdə ədəbiyyatda, ədəbi mühitdə hansı cəxlanmaların baş verməsindən asılı olmayaraq, "ədəbiyyat adamı" obrazı üstün mövqədə olub. Yazıçıya insanlar kumir kimi, ideal kimi baxırlar. Biz indi bunun yaxşısını, pismis olmasın mübahisəsinə başlasaq, söhbət uzanar. Amma ele o dövərlərdə də ədəbiyyat adamlarına verilən bu qiymət ədəbi mühitdəki bezi insanlarla yanaşı, kənarında olan insanlarda da görünür, qızcıq yaradır. O strukturu quranlar sədəb, ədəbiyyatdan chtiyat edirdi. Ədəbiyyatın həddindən artıq ciddiyyə alması saho olduğunu yaxşı bilirdilər. Əslində, sosializm inqilabı da sözün hesabına olmuşdu.

Ədəbiyyat adamları da ədəbiyyatın və özlərinin nəzarətdə saxlanmasıyla maraqlı idilər. Çünki bu nəzarətdə saxlamaq onlara həm də müəyyən imtiyazlar verirdi. Cümhuriyyət dönməndə, ondan əvvəl də çox acınacaqlı tale yaşamış şairlər var idi. Sabir ki-

mi, Hədi kimi acı nümunələr var idi. Abbas Səhət kimi bir ədəbiyyat işi yandırmış insan ortada qalmışdı. Bütün bunlar o zamanın ədəbiyyat adamlarının gözünü qorxutmuşdu. Ona görə də bu imtiyazlar, qiymət ədəbiyyatçıların da işinə yarayardı. Demək olar ki, ilk 10-15 il ərzində ədəbiyyata ciddi bəşqilər, müdaxilələr də olmurdu. Amma 30-cu illərin ortalarından etibarən mənzərə dəyişdi.

Amma bütün bu təlatümlər fonunda ədəbiyyat dövlətin, cəmiyyətin gözündə çox mötəbər yerdə idi.

- Bəs o mötəbərliyi kim möhv etdi?

- 80-ci illərin sonlarında cəmiyyətdə yaşanan kəlakizmlərdən sonra demək olar ki, əksər dəyərlər alt-üst oldu. Bir çox düşüncələr iflasa uğradı. Bu zaman sanki təbiət də yazıçıdan intiqam aldı. Hansı ki, sovet dönməndə yazıçı ictimai maraqlara görə çox yüksəklərə qaldırılmışdı - təbiət onu qaldırıldığı yerdən amansızcasına yerə çırpdı. Yazıçılar gözlerini açıb özlərini həyatın dibində gördülər. Mühit onlara imkan vermək istəmirdi. Burada, bir qisim insan artıq özünün ədəbiyyatda qazana bilmədiklərinin intiqamını həmkarlarından aldı. Nəticədə təkə zamanında ədəbi imtiyazlardan istifadə edənlər yox, ümumilikdə yazıçı obrazı zədələndi.

Sonra məstəqillik dönməndə ədəbi dəyişlər başladı. Sonradan məlum oldu ki, bu dəyişlərin arxasında sənətin estetik dərşmələri yox, bitmiş nüfuzun, imtiyazın bölüşdürülməsi durubmuş. Bu proses paralel olaraq mətbuatda da getdi, mətbuat da gözənd düşdü.

- Təbiət ki, bu mübarizələr təkə ədəbiyyata, ədəbiyyatçılara ziyan vurma-

di...

- Bu mübarizədə hər kəsə ziyan döydi. Xüsusən də, yazıçı taxtından endirən cəmiyyət ziyan çəkdi. Çünki üz tutacağı, pənah aparacağı mötəbər ünvanlardan biri azaldı. Amma yəne də nüfuzunu itirmiş yazıçıdan tələblər davam etdi; mübarizə tələb olundu, sosial problemlərinin ictimailəşdirilməsi, yazmaq tələb olundu. Amma obrazın kəsəri itdiyini görən bezi yazıçılar kənara çəkilməyə məcbur oldu. Başının həyına qaldı.

Sonrakı dalğada fərqli çalarlar ortaya çıxdı. Dövlət yemədən ədəbiyyatla, ədəbiyyat adamları ilə sıx təmas keçdi. Bu sahənin boş buraxılmamalı olduğunu anladı. Amma yəne də bu dirçəlmənin içində dirəqarası sınıflanma müşahidə olundu. Bu statusa dəyən zərbələr bizi çəşqin hala gətirdi, bir qisminiz ədəbiyyatın ümumiyyətlə, nəyisə həll etmək iqtidarında olmadığını deyir - hansı ki, özi də yazır, özünə diqqət qayğı tələb edir. İndi təhlil edəndə görürük ki, elə bəltanı öz ayaqlımıza vurmuşuq.

- SSRİ dönməndə ədəbiyyatın sosial, məişət sferasına xidmət etməsi, nəticədə kənardan bu sahənin əlçatan görünməsi, istedadlı zəif olanların bu sahəyə axışması bugünkü şair-yazıçı obrazının nüfuzdan düşməsinə səbəb olan amillərdən sayırlımı?

- Əlbəttə. Az öncə qeyd etdiyim yazıçıya verilən o nüfuz ədəbiyyatı dəbə çevirdi. O zaman analiz edəndə hər kəsin əlinə qələm alıb ədəbiyyata gəlmək istədiyini görürük. Amma bu gün nədən narahət - hər kəs əlinə mikrofon alıb səhnəyə çıxmaq istəyir. Bugünkü döbimiz nədir? İstənilən halda görürük ki, ədəbiyyatın dəb olması daha yaxşı imiş. Əvvəl pis-yaxşı, on istedadsızın qarşısı alınır, onun içində bir istedadlın da ola bilsin qarşısı kəsilirdi. İndi isə istedadsızların kütləvi axını baş verdi. İstedadlı təkələndi. Bəlo göründü ki, hər kəs yazsa bilər. Bəlo olduqca başqa yəndən yazıçı obrazı ucuzlaşdı.

- Bəlkə də ində verəcəyiniz sual az öncə sadələşdiyiniz məqamda müqayisədə elə də ciddi görülməyə bilər; filmlər, televiziyanın yaratdığı şair obrazlarının təsirini soruşmaq istəyirəm. "Yığılaçaq indi, başları dolu, cibləri boş..." ifadələri, "Şair Moşu" obrazı və s.

80-ci illərin sonlarında cəmiyyətdə yaşanan kəlakizmlərdən sonra demək olar ki, əksər dəyərlər alt-üst oldu. Bir çox düşüncələr iflasa uğradı. Bu zaman sanki təbiət də yazıçıdan intiqam aldı. Hansı ki, sovet dönməndə yazıçı ictimai maraqlara görə çox yüksəklərə qaldırılmışdı - təbiət onu qaldırıldığı yerdən amansızcasına yerə çırpdı.

bu yanaşmaların hazırkı yazıçı, şair obrazının formalaşmasına təsiri olumu?

- Sözsüz ki! Bu da çox ağır məqamdır. Bu da bizim mental hisslərimizdəndir ki, çalışdığımız saho gəlir görünməyəndə, kütləvi bir moysluq yaranır. Yazıçılıq, ədəbiyyatla məşğul olmaq fanatizm kimi görünməyə başladı. Çox perspektivsiz, qeyri-rihtabelli bir iş kimi göründü. Maraqlıdır ki, yəne də ədəbiyyata axın sönmədi. Bu da mentallığın digər tərəfi ilə bağlıdır. Yəne söz, söz sonotında olan müəyyən cəlbədicilik onu istəməyə qoymur. Fəciəvi bir təzad da onda yarandı ki, ədəbiyyatdan, yazmaqdan heç nə ummaq, təmənənə yazmaq bayraq edəndən sonra, bir də ayıldı ki, axı bu ədəbiyyat adamı həm də yaşamaqlıdır. O istehsal etdiyi söz məhsulu ilə dolanmalıdır. Onda gördük ki, biz səhv elmişik. Burada biz özümüzü kənara çəke biləmiz. Çünki, bu bizim hamımızın günahı və bugünkü vəziyyətidir. Başa düşürəm, kimsə ayrı sahədə çalışaraq da ədəbiyyatla məşğul ola bilər. Amma xeyli sayda adam var ki, onların yəganə tuta biləcəyi, yapışa biləcəyi saho ədəbiyyatdır. Biri bunu esse ilə reallaşdırır, biri şeirle, biri romanla, digəri redakto ilə.

Bizdə bəlo bir fikir formalaşmışdı ki, rəssamlar yoxsul olurlar, ac olurlar. Bu da ötən dövərlərdə rəssamların rastlaşdığı məhrumiyyətlə bağlı idi. Amma indi yox, onilər bundan əvvəl rəssamlıq gəlirli sahoyə çevrilib. Çünki rəssamlıq haqında üstün bir rəy formalaşdırılıb və rəssamlar da bəyaz dediyim o sınıf mübarizələri bir-birini aşıqalaymayblar, gözənd salmayblar. Bizdə yazıçı adı yox, yazıçılıq məslək gözənd salınıb. Bu məqamın təəssübü çəkilməlidir. Yoxsa son yazıçı günə küncə sıxışdır, gözənd sal, yazıçılığın minillər boyu fitnə-fəsad yaratdığı ilə bağlı onu ittiham elə, sonra da problemlə rastlaşanda de ki, yazıçı mövqə qoymalıdır, məni müdafiə eləməlidir. Ona görə də, yazıçılığa müstəsna münasibət yoxdursa, müstəsna umacaq da olmamalıdır.

- Düzdür, bu elə bir problemdir ki, onu aradan qaldırmaq üçün proqramik müstəvidə, konkret heç nə demək olmayacaq. Amma bir tənqidçi kimi, boşluqları görə bilən bir məslək sahibi kimi ictimaiyyətin ədəbiyyat adamlarına münasibətindəki neqativini necə aradan qaldırmaq üçün nə təklif edərsiz?

- Ədəbi tənqid ədəbi mətnlər üzərində hansısa meyarlar, çərçivələr üzrə çalışan və ya bu çərçivələri sındıran bir sənətdir. Bu problem isə ictimai problemdir.

Rəssamlığı dedik, məsələn 3-5 memara görə memarlıq sənətini, memarlıq institutunu gözdən salmağa çalışan memar görməmişik. Bir-biri ilə rəqabətdə olan, bir-birini söyən taksi sürücülərinin sürücülük peşəsinə asi çıxdığını görmürük. Həkimlər də onun kimi. Məslək gözdən salınmır. Fərdlərin problemi fərdlər arasında həll olunur. Amma bizim sahədə sanki bir yolxucu, virus halında yayılan bir meyl var; deyirlər ümumiyyətlə, bu sahə nəyə lazımdır, bunun daşını atmaq lazımdır, ümumiyyətlə bu yanlış qurulub, dağıdılmalıdır, sistemi olmamalıdır. Dediyim bu yəndən tənqid sahəsi də öz dırnaqarası payını alıb. Ümumi söz sənəti gözdən düşəndə, ədəbi tənqid də gözdən düşür.

Bu systemsizlik cəhdləri ucbatından orijinal yaradıcılıqla məşğul olan, olmaq istəyən sanki bir üsyan bayrağı açdı ki, ədəbi tənqid olmasın. Sanki, vaxt qoymuşdular ki, bu gecə saat 2-dən sonra ədəbi tənqid olmasın. "Heç bir kriteriyaya sığmayan, istədiyimiz şeyləri yazaq, bizə gözün üstə qaşın var deyən olmasın". Sonra göründü ki, ümumi bir prinsip olmayanda hərə özünə görə haqlı sayılır. Sonra da başladılar ki, tənqidçilər niyə pisi yaxşıdan seçmirlər?

- Bəzən ədəbiyyat adamları hansısa imkanlı şəxsin öz imkanlarından istifadə edərək ədəbiyyata gəlmək istəməsindən, nəşə bir mətn yazmasından narahat olur. Siz bu məsələni necə qiymətləndirirsiniz?

- İş belə gətirib ki, mən bu məsələyə əvvəldən ayıq baxa bilmişəm, bu mövzuda mövqeyimi ayıq hesab edirəm. Yazıçı öz yerində dayanır, ola bilsin ki, xəyalında kiminsə rəsmi mövqeyinə qibtəsi, meyli var. Amma özündə düşünür ki, ola bilsin mənim işim bu gün gəlirsizdir, amma mənəvi təskinliyi var.

İmkani, müəyyən rıçaqları olan, ədəbiyyatda özlərini tapmaq istəyən, ədəbiyyat adamlarına həsədlə baxan adamları "kiş-kiş" edib uzaqlaşdırmaq nəyə yarayır? Ola bilsin o adam istedadlıdır.

Özümüz də bu gün israrla deyirik ki, ədəbiyyat adamının bu gün dolanması üçün başqa bir peşəsi olmalıdır. Belə olduğu halda imkanlı şəxslərin ədəbiyyata gəlməsindən nə itiririk ki? Ən azından məsləkdaşlarımız qazanır - nəşriyyatlar qazanır, redaktorlar qazanır - bu işin bütün iştirakçıları bir az nəfəs ala bilər. Üstəlik cəmiyyətin də ədəbiyyata perspektivsiz, qazanc gətirməyən, lazımsız peşə kimi baxmasının qarşısı alınır. Cəmiyyət də görür ki, "filankəs müəllim o cür adamdır, işi-gücü var, amma o da əsər yazır, demək mən bu sahəyə münasibətimi dəyişməliyəm". İnanın ki, bu səbəblə münasibətini dəyişən xeyli adam var. Digər bir məsələ; biz kitab oxumağı, mütaliəni reklam edərkən, onunla paralel göstərəndə ki, bu yol insanı səfilliyə aparır, əlbəttə, kitab oxuyan tapan deyilik. Adam düşüncəki, mən niyə oxuyum, sən oxuyub nə bacarmısan? "Görünən dağa nə bələdçi?"

Mahiyyət elə təhrif olunub ki, ortada ələ gələn 5-3 oxucu, məhdud tiraj, aşağı düşən nüfuz, bütün gün gileyə, depressiyaya yol açan imkansızlıqdır.

Mənə qalsa, sadalananların tərsini yapsaq, çirxiş yolu tapacayıq.

Söhbətləşdi:

Sərdar AMİN